

مطالعه وضعیت اعتیاد در فرزندان طلاق ارجاع داده شده به مرکز اصلاح و تربیت تهران (۱۳۸۲-۱۳۷۹)

نیلا آخوندی*

گرایش به اعتیاد داشته‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ای ۱۰ سؤالی محقق ساخته و اطلاعات مندرج در پرونده‌های افراد مورد مطالعه بود. برای استخراج اطلاعات از روشهای آمار توصیفی تعیین فراوانی و درصد و برای بررسی امکان تعمیم نتایج از جزء به کل از آزمون خي دو استفاده شد. نتایج حاصل از این بررسی نشان داد که جدایی پدر و مادر در شرایطی که فرزندان آنها در سنین نوجوانی هستند می‌تواند تأثیر بیشتری بر روی آوری فرزندان به اعتیاد داشته باشد.

بیکاری پدر، بی‌سوادی والدین و فقر اقتصادی نیز می‌تواند از دیگر عوامل گرایش فرزندان طلاق به اعتیاد باشد.

کلیدواژه: طلاق، فرزندان طلاق، معتاد، گرایش به اعتقاد، فقر اقتصادی.

چکیده: خانواده کوچکترین و مهمترین نهاد اجتماعی و سازنده نسل آینده است، اما این محیط پر از سازندگی یک دشمن قوی به نام طلاق دارد. دشمنی که محیط امن و گرمی را که برای سکونت کودکان و نوجوانان و برای پاسخگویی به نیازهای اساسی آنها ضروری است درهم می‌ریزد. از مضرات این دشمن، سوق دادن فرزندان به سوی اعتیاد است. یکی از علل شناخته شده گرایش به اعتیاد طلاق است؛ چرا که، در این شرایط، کودکان راهنمای خود را از دست می‌دهند و به سبب ناپختگی، به سهولت، تحت تأثیر افراد دیگر قرار می‌گیرند. پژوهش حاضر درصدد شناخت موقعیتهایی است که در آنها احتمال گرایش به اعتیاد در فرزندان طلاق افزایش می‌یابد.

این پژوهش از نوع کاربردی است و برای انجام دادن آن از روش توصیفی بهره گرفته شده است. جامعه آماری تمام کودکان، نوجوانان و جوانانی بودند که طی سالهای ۱۳۸۲-۱۳۷۹، به سبب انواع جرایم و بزهکاری، به کانون اصلاح و تربیت تهران ارجاع داده شده بودند. پدر و مادر این افراد متارکه کرده و معتاد بوده‌اند یا

* عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور، مرکز نطنز.

مقدمه

خطرهای فراوان قرار می‌گیرند، خطراتی چون اعتیاد که مضرات فردی و اجتماعی به بار می‌آورد.

بنابر آخرین آمار انتشار یافته روابط عمومی سازمان ثبت احوال کشور در شش ماه دوم سال ۱۳۳۷، چهل هزار و هشتصد و شش زن و مرد در سراسر کشور از یکدیگر جدا شده‌اند. مطابق همین بررسی میزان طلاق در تهران نسبت به شهرهای دیگر بیشتر بوده است. پس از آن به ترتیب، استانهای باختران، همدان، کردستان و هرمزگان قرار می‌گیرند (ساروخانی، ۱۳۷۸: ۱۸-۲۵). دکتر معتمدی، مدیر کل آسیب‌دیدگان اجتماعی بهزیستی، از رشد ۱۵ درصد آمار طلاق در سال ۱۳۸۳ خبر می‌دهد. وی می‌گوید که ۲۵ درصد از ازدواجها در تهران و ۷ تا ۸ درصد ازدواجها در شهرستان به طلاق می‌انجامد؛ یعنی از هر ۱۰۰ ازدواج ۱۳ تا ۱۵ مورد به طلاق می‌انجامد. همچنین دکتر علم‌الهدایی، معاون اجتماعی سازمان بهزیستی کشور، اولین قربانیان طلاق را زنان و پس از آن، فرزندان طلاق دانسته و اعلام کرده است که تهران در بین شهرهای کشور بالاترین نرخ طلاق را داشته است. بنابر آمار ارائه شده این سازمان ۲۰ تا ۲۵ درصد از ازدواجها در تهران به طلاق می‌انجامد؛ یعنی در حدود یک پنجم ازدواجها به طلاق می‌انجامد.

بررسی مفاسد اجتماعی زائیده طلاق، از جمله اعتیاد، جوانان در آستانه ازدواج و زوجین در آستانه طلاق را آگاه می‌سازد تا با دقت بیشتری تصمیم‌گیری کنند. از سوی دیگر، با روشن شدن تأثیر طلاق بر دردهایی همچون اعتیاد، مسئولین با آگاهی بیشتر تدابیری صحیح و راهگشا می‌اندیشند.

اعتیاد یکی از معضلاتی است که همواره جامعه بشری را تهدید کرده است. مصرف بی‌جا و بی‌رویه بسیاری از مواد اعتیادآور پدیده‌ای است که در چند قرن اخیر، بین جوامع مختلف، شیوع یافته است. بررسی و ریشه‌یابی این معضل مستلزم تحقیقات و

خانواده کوچکترین نهاد اجتماعی و شاید بتوان گفت، مهمترین آن است. خانواده سازنده نسل آینده اجتماع و رابط فرهنگ حال و گذشته و آینده است. حضور والدین در خانواده محیطی پر از عاطفه برای فرزندان فراهم می‌کند. اگر محیط خانواده توأم با تفاهم و همکاری باشد و مناسبات نه به شیوه مستبدانه یا بی‌قید و شرط، بلکه مبتنی بر آزادی منطقی، عقلانی و احترام به یکدیگر بنا شده باشد، می‌تواند نقش مهمی در سلامت روانی و رفتاری نوجوانان و جوانان ایفا کند. اما این محیط پر از گرمی و عطوفت یک دشمن قوی به نام طلاق دارد. پس از جدایی پدر و مادر محیط امنی که برای سکونت کودکان و برای پاسخگویی به احتیاجات اساسی آنها ایجاد شده بود درهم می‌ریزد. فرزند به محیطی مملو از محبت نیاز دارد تا در آن بتواند به ابراز وجود پرداخته، پس از کسب آزادی و استقلال، فلسفه زندگی خود را تدوین کند. بدیهی است هر گونه اختلالی در ارضای این نیازها می‌تواند نوجوان را به سوی جرم و انحراف سوق دهد. تا کنون تحقیقات فراوانی در خصوص آگاهی از پیامدها و عوارض طلاق انجام گرفته است. بیشتر این تحقیقات فشار روانی وارد شده بر فرد را از مهمترین عوارض اعلام کرده‌اند. فشار شدید روانی خود مشکل دیگری است که فرد را ناچار می‌کند در پی درمان برآید (Headington, 1981: 338-341). از جمله این راهها گرایش والدین و مهمتر از آن گرایش فرزندان طلاق به سوی اعتیاد است. آثار طلاق بر فرزندان از سویی روانی است؛ زیرا بر تعادل روانی نه تنها زن و شوهر بلکه فرزندان آنان اثر می‌گذارد، و از سوی دیگر اقتصادی است؛ چرا که به پاشیدگی خانواده به عنوان یک واحد اقتصادی می‌انجامد. طلاق فرزندان را از نعمتهای بسیاری محروم می‌کند؛ از این‌رو، آنها در معرض

صرف وقت زیاد در زمینه‌های گوناگون است. از علل گرایش افراد به اعتیاد نارسایی، ناپختگی، سرخوردگی و نداشتن راهنما است (Coleman, 1995). در این صورت است که فرد به سهولت، تحت تأثیر دیگران قرار گرفته، و به سبب ضعف روابط عاطفی با والدین به سوی افراد ناباب کشیده می‌شود (بیکهارت، ۱۳۸۰).

امروزه اعتیاد یکی از مشکلات اصلی جوامع بشری است و هر روز ابعاد تازه‌ای از زیانهای مهلک جسمی و روانشناختی آن آشکار می‌شود. این زیانهای مادی و معنوی انگیزه انجام بررسیها و پژوهشهای بی‌شماری شده و در سراسر جهان تشکلهای و جمعیت‌های گوناگونی برای مبارزه با آن به وجود آمده است. اکنون زنگ خطر اعتیاد به مواد مخدر بین جوانان و نوجوانان به صدا در آمده است. سازمان ملل متحد نیز روز ششم تیر ماه هر سال را روز جهانی مبارزه با مواد مخدر نامگذاری کرده و در همین باب برنامه‌هایی را به اجرا می‌گذارد. این تاریخ تا کنون پا برجاست و تغییر نیافته است.

از عواملی که می‌تواند سبب افزایش تعداد معتادین شود، از هم‌پاشیدگی خانواده و در نتیجه، به هم خوردن تعادل روانی فرد است. این خطر هر کودکی را که طعم تلخ طلاق را چشیده باشد، تهدید می‌کند. البته طلاق تنها عامل گرایش به اعتیاد نیست؛ اما طبق بررسیهای انجام شده، از عوامل مهم آن به شمار می‌آید. مطالعات نشان داده که اقدام به مصرف مواد مخدر بیشتر در نزد نوجوانان و جوانانی شایع بوده که در یک خانواده طبیعی رشد نیافته‌اند. اینان به دلایل گوناگون با گسیختگی خانوادگی روبه‌رو شده‌اند. این گسیختگی خانوادگی برای آنان آزرده‌گی خاطر همراه داشته است. بنابراین، برای رهایی از رنج و ناراحتی و به سبب دست نیافتن به بلوغ اجتماعی، تنها راه یا بهترین راه را روی آوردن به مواد افیونی دانسته‌اند (Hegan, 1995).

این تحقیق درصدد یافتن موقعیتهایی است که در آنها طلاق آسیبهای اجتماعی برای فرزندان به بار

می‌آورد. همانگونه که گفته شد، طلاق می‌تواند زمینه گرایش به اعتیاد را فراهم کند؛ اما آیا زمانها یا حالت‌هایی وجود دارد که در صورت همجواری با طلاق بتواند احتمال خطر را افزایش دهد؟

به عبارت دیگر، در چه مواقعی احتمال گرایش فرزندان طلاق به اعتیاد بیشتر است؟ آیا چنانچه طلاق هنگامی که فرزندان در سنین خاص یا مقاطع تحصیلی خاص هستند روی دهد می‌تواند احتمال اعتیاد را افزایش دهد؟ آیا ویژگیهای خاص پدر و مادر از جمله مشاغل، درآمد، محل سکونت یا سن آنها می‌تواند احتمال گرایش به اعتیاد را افزایش دهد؟

با شناختن این موقعیتهای و ویژگیهای می‌توان پدر و مادرهای در آستانه طلاق را از افزایش احتمال این خطر آگاه کرد تا در تصمیم خود دقت نظر بیشتری به خرج دهند. این آگاهی، همچنین، می‌تواند سبب شود تا مسئولین، بیش از پیش، چنین کودکانی را تحت نظارت و سرپرستی قرار دهند.

اهداف پژوهش

الف) اهداف کلی

- مطالعه نقش طلاق در گرایش فرزندان به استفاده از مواد مخدر و اعتیاد.
- تعیین میزان شیوع اعتیاد در فرزندان که پدر و مادر آنها متارکه کرده‌اند.
- مشخص کردن وضعیت این کودکان هنگام متارکه پدر و مادر.
- دستیابی به نظرات فرزندان طلاق در باب رابطه طلاق با اعتیاد.

ب) اهداف جزئی

- تعیین میزان گرایش به استفاده از مواد مخدر در کودکان طلاق، بر حسب سن.
- تعیین میزان گرایش به استفاده از مواد

مخدر در کودکان طلاق، بر حسب شغل والدین.

- تعیین میزان گرایش به استفاده از مواد مخدر در کودکان طلاق، بر حسب درآمد والدین.

- تعیین میزان گرایش به استفاده از مواد مخدر در کودکان طلاق، بر حسب محل سکونت.

- تعیین نظرات فرزندان طلاق در باب رابطه طلاق با گرایش به اعتیاد.

والدین هنگام طلاق مرتبط است.

۳. میزان گرایش فرزندان طلاق به اعتیاد با تحصیلات والدین هنگام طلاق مرتبط است.

۴. میزان گرایش فرزندان طلاق به اعتیاد با درآمد والدین هنگام طلاق مرتبط است.

۵. میزان گرایش فرزندان طلاق به اعتیاد با موقعیت سکونت والدین قبل از طلاق مرتبط است.

۶. از نظر فرزندان طلاق گرایش به اعتیاد با طلاق پدر و مادر ارتباط دارد.

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع کاربردی است و نظر به اینکه در پی یافتن وضعیت موجود است، از روش توصیفی بهره جسته است.

جامعه آماری: تمامی نوجوانان و جوانانی که در طی سالهای ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲، به سبب انواع جرم و بزهکاری، به کانون اصلاح و تربیت تهران ارجاع داده شده‌اند، جامعه آماری پژوهش را تشکیل می‌دهند؛ با این ویژگی که پدر و مادر آنها متارکه کرده‌اند و پس از متارکه والدین، حداقل یک یا چند بار، مواد مخدر مصرف کرده‌اند.

نمونه آماری: برای رسیدن از جزء به کل و برآورد پارامترهای جامعه تعداد ۱۰۰ نفر از افراد فوق با استفاده از روش تصادفی، به عنوان گروه نمونه، انتخاب شدند.

روش نمونه‌گیری: برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده تا همه اعضای جامعه شانس برابر برای انتخاب داشته باشند.

بنابراین، هر فرد ارجاع داده شده به مرکز اصلاح و تربیت تهران، که حداقل یک یا چند بار پس از متارکه پدر و مادر مواد مخدر مصرف کرده بودند، واحد نمونه‌گیری پژوهش محسوب می‌شوند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات: برای جمع‌آوری

سؤالات تحقیق

۱. آیا فرزندان طلاقی که گرایش به اعتیاد پیدا کرده‌اند، هنگام متارکه پدر و مادر در محدوده سنی خاصی بوده‌اند؟

۲. آیا والدین فرزندان طلاقی که گرایش به اعتیاد پیدا کرده‌اند، هنگام متارکه، مشاغل خاصی را عهده‌دار بوده‌اند؟

۳. آیا والدین فرزندان طلاقی که گرایش به اعتیاد پیدا کرده‌اند نشان داده‌اند، هنگام متارکه، سطح سواد یکسانی داشته‌اند؟

۴. آیا والدین فرزندان طلاقی که گرایش به اعتیاد پیدا کرده‌اند، هنگام متارکه، سطح درآمد یکسانی داشته‌اند؟

۵. آیا فرزندان طلاقی که گرایش به اعتیاد پیدا کرده‌اند موقعیت سکونت یکسانی داشته‌اند؟

۶. آیا از دیدگاه فرزندان، جدایی پدر و مادر با گرایش به اعتیاد آنان رابطه دارد؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. میزان گرایش فرزندان طلاق به اعتیاد با سن آنها هنگام طلاق پدر و مادر مرتبط است.

۲. میزان گرایش فرزندان طلاق به اعتیاد با شغل

اطلاعات مورد نیاز از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. این پرسشنامه حاوی ۹ سؤال بسته پاسخ یا چند گزینه‌ای بود که با استفاده از اطلاعات مندرج در پرونده‌های این افراد تکمیل تر شد.

روش جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات: پرسشنامه‌ها توسط محققان و مشاوران مرکز اصلاح و تربیت، که همکاران محقق در تحقیق حاضر بوده‌اند، بین اعضای گروه نمونه توزیع گردید و پس از تکمیل جمع‌آوری شد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده از آمار توصیفی و به‌کارگیری فراوانی و تعیین درصد مفیدتر تشخیص داده شد و همچنین، برای تعمیم نتایج و آزمون فرضیه از خی دو استفاده شد.

واژه‌های کلیدی

طلاق: در لغت جدا شدن زن از مرد، رها شدن از قید نکاح و رهایی زن از قید زناشویی (عمید، ۱۳۷۴: ۱۴۰۱) و در عرف عام، معنای جدایی از آن در ذهن متبادر می‌شود، بعضی نیز طلاق را در معنای بیزارگی به کار برده‌اند (دهخدا، ۱۳۷۳). چنانچه دهخدا طلاق‌نامه را بیزارگی نامیده می‌نامد. طلاق نوعی رهایی از زندگی مشترک، متارکه از همسر و لغو پیوند زناشویی است که گاهی یک طرفه و گاه بر اساس خواست هر دو طرف صورت می‌گیرد (انگلس، ۱۳۸۰: ۳۰).

در این پژوهش طلاق به معنی جاری شدن صیغه طلاق و جدایی قانونی و شرعی از همسر است.

فرزندان طلاق: به کودکانی که ثمره یک ازدواج از هم گسیخته باشند به شکلی که ناچار باشند فقط با پدر یا مادر یا نزد یکی دیگر از اقوام خود زندگی کنند واژه فرزندان طلاق اطلاق می‌شود. در این پژوهش منظور فرزندان هستند که ۵ تا ۲۵ ساله بوده و پدر و مادر آنها از یکدیگر جدا شده‌اند.

معتاد: واژه معتاد به عادت گیرنده و کسی که به کاری یا چیزی عادت کرده است اطلاق می‌شود، گفته می‌شود (فروتن، ۱۳۷۴: ۱۶۶۱).

کمیته تخصصی سازمان جهانی بهداشت واژه اعتیاد را این چنین تعریف کرده است: حالت دوره‌ای یا مزمنی از مسمومیت که با استفاده مکرر از دارو ایجاد می‌شود و متضمن تحمل وابستگی روانی و معمولاً وابستگی جسمانی، احساس اجبار شدید در زمینه ادامه استفاده از دارو و تأثیرات مضر هم در فرد و هم در اجتماع است. خصوصیات آن شامل موارد زیر است:

۱. تمایل یا نیاز اجباری به ادامه استفاده از دارو و به دست آوردن آن به هر طریق ممکن.
۲. تمایل به افزایش مداوم میزان مصرف.
۳. وابستگی روحی و معمولاً وابستگی جسمانی به تأثیرات دارو.

۴. اثرات زیان‌آور آن هم برای فرد و هم برای اجتماع (نقل از جرج و کریستینی، ۱۳۸۱: ۲۹۶).

معتاد یا گرایش به اعتیاد: این واژه، در پژوهش حاضر، به افرادی اطلاق می‌شود که پدر و مادر آنها از یکدیگر جدا شده‌اند و بنا به دلایل مختلف، به کانون اصلاح و تربیت تهران ارجاع داده شده‌اند. آنها پس از جدایی پدر و مادر معتاد شده یا حداقل چند بار یکی از انواع مواد مخدر از جمله، تریاک، حشیش، هروئین، ال اس دی را استفاده کرده‌اند.

یافته‌های تحقیق

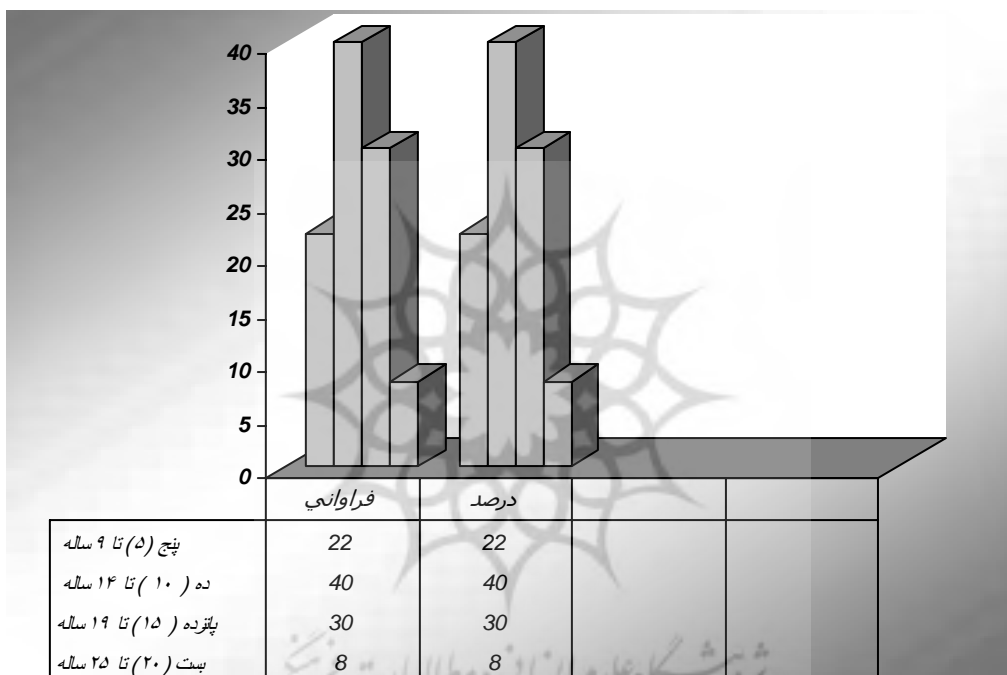
برای ارائه پاسخ سؤالات جدولها و نمودارهایی بر اساس سن فرزندان هنگام متارکه والدین، شغل والدین، سواد و میزان درآمد والدین تهیه شده که پیش از بحث و نتیجه‌گیری ارائه می‌شود.

جدول فوق نشان می‌دهد که بالاترین فراوانی و درصد (۴۰ درصد) مربوط به کودکانی است که در هنگام متارکه پدر و مادر بین ۱۰ تا ۱۵ سال سن داشته‌اند. پس از آن بیشترین فراوانی و درصد به سنین ۱۵ تا ۱۹ سال (۳۰ درصد) تعلق دارد.

جدول شماره ۱. توزیع فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد بر حسب سن

گروههای سنی	فراوانی	درصد
۵ تا ۹ ساله	۲۲	۲۲
۱۰ تا ۱۴ ساله	۴۰	۴۰
۱۵ تا ۱۹ ساله	۳۰	۳۰
۲۰ تا ۲۵ ساله	۸	۸

نمواد شماره ۱. توزیع فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد بر حسب سن

جدول شماره ۲. توزیع فراوانی فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد بر اساس شغل والدین آنها هنگام متارکه

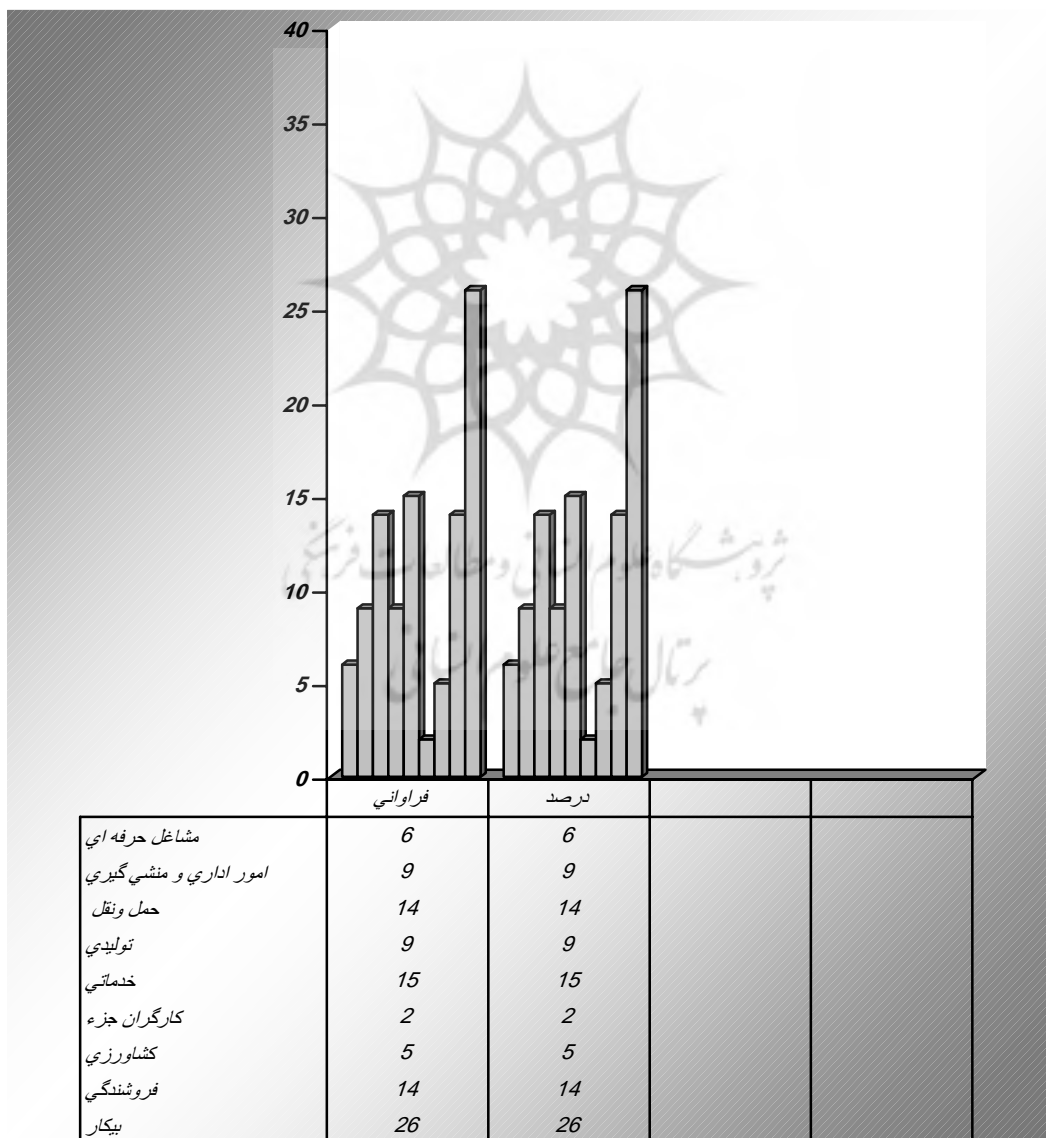
گروههای شغلی	فراوانی	درصد
مشاغل حرفه‌ای	۶	۶
امور اداری و منشیگری	۹	۹
حمل و نقل	۱۴	۱۴
تولیدی	۹	۹
خدماتی	۱۵	۱۵
کارگران جزء و مستخدمین	۲	۲
کشاورزی	۵	۵
فروشنده‌گی	۱۴	۱۴
بیکار	۲۶	۲۶

یاد کرد. ضمناً کمترین درصد متعلق به مشاغل کشاورزی است.

خانه‌داری هم یک شغل است و درآمد پنهان دارد؛ یعنی اگر انجام کارهای خانه را به دیگری بسپاریم باید دستمزد پرداخت کنیم. چون این دستمزد به زنان خانه‌دار پرداخت نمی‌شود، درآمد پنهان یا ناپیدا است. از این رو، جدول توزیع مشاغل مادران ترسیم نشده است.

از آنجا که بیشتر مادران این افراد خانه‌دار بوده‌اند و لذا، دستمزدی دریافت نمی‌کرده‌اند، در این جدول صرفاً به شغل پدر توجه شد. از مشاهده جدول فوق مشخص می‌شود که بالاترین فراوانی و درصد، یعنی عدد ۲۶ درصد، مربوط به افرادی است که پدر آنها هنگام متارکه بیکار بوده است. پس از آن بالاترین درصد متعلق به افرادی است که پدر آنها هنگام متارکه جزء کارگران ساده بوده است. بعد از آن باید از مشاغل خدماتی و فروشنده‌گی

نمودار شماره ۲. توزیع فراوانی فرزندان طلاق گرایش داشته به اعتیاد بر اساس شغل والدین آنها هنگام متارکه

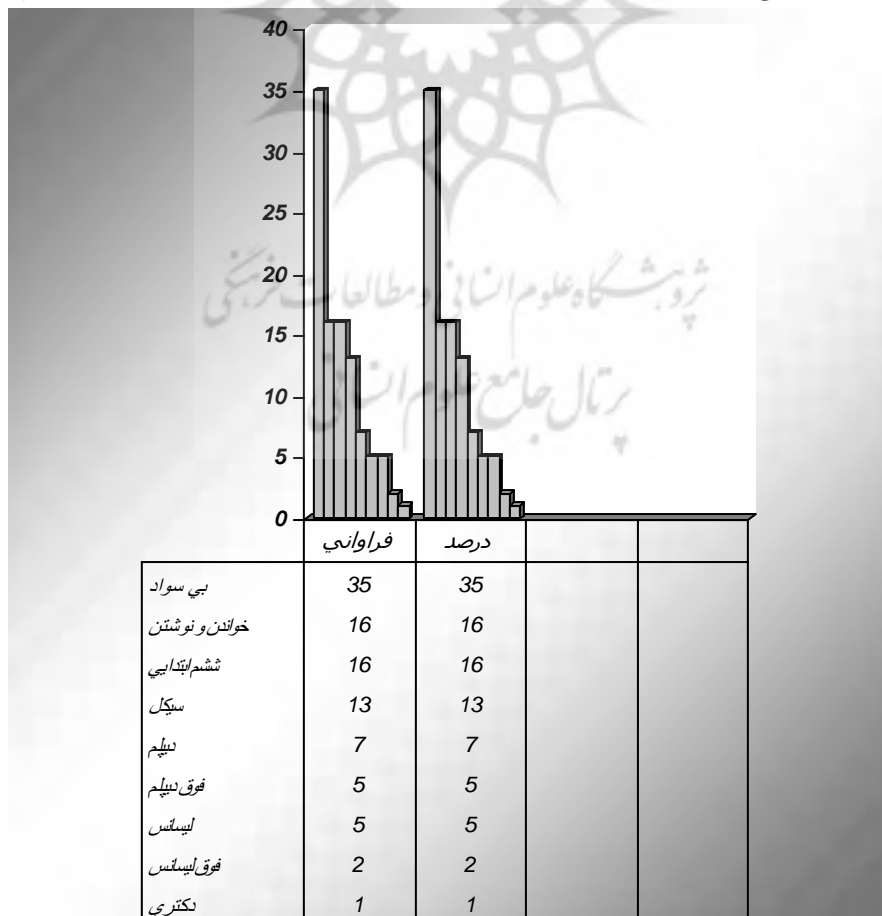
جدول شماره ۳. توزیع فرزندان طلاق با گرایش به مصرف مواد مخدر براساس سواد پدر و مادر آنها هنگام متارکه

پدر		مادر		جنس
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	سطح سواد
۳۰	۳۰	۳۵	۳۵	بی سواد
۱۹	۱۹	۱۶	۱۶	خواندن و نوشتن
۱۹	۱۹	۱۶	۱۶	ششم ابتدایی
۱۰	۱۰	۱۳	۱۳	سیکل
۶	۶	۷	۷	دیپلم
۴	۴	۵	۵	فوق دیپلم
۶	۶	۵	۵	لیسانس
۴	۴	۲	۲	فوق لیسانس
۳	۳	۱	۱	دکتری

از مشاهده جدول فوق چنین بر می آید که بالاترین درصد گرایش به اعتیاد در بین فرزندان است که حداقل یکی از والدین آنها هنگام متارکه بی سواد بوده اند (۳۵ و ۳۰ درصد) و پس از آن، سواد خواندن و نوشتن و ششم ابتدایی برای پدران داشته اند.

بیشترین درصد را به خود اختصاص داده بود. تقریباً این وضعیت، با کمی تفاوت، برای مادران نیز صدق می کند. کمترین درصد گرایش به اعتیاد در فرزندان بود که پدر و مادر آنها، هنگام متارکه، مدرک دکتری داشته اند.

نمودار شماره ۳. توزیع فراوانی فرزندان طلاق با گرایش به مصرف مواد مخدر براساس سواد پدر و مادر آنها هنگام متارکه

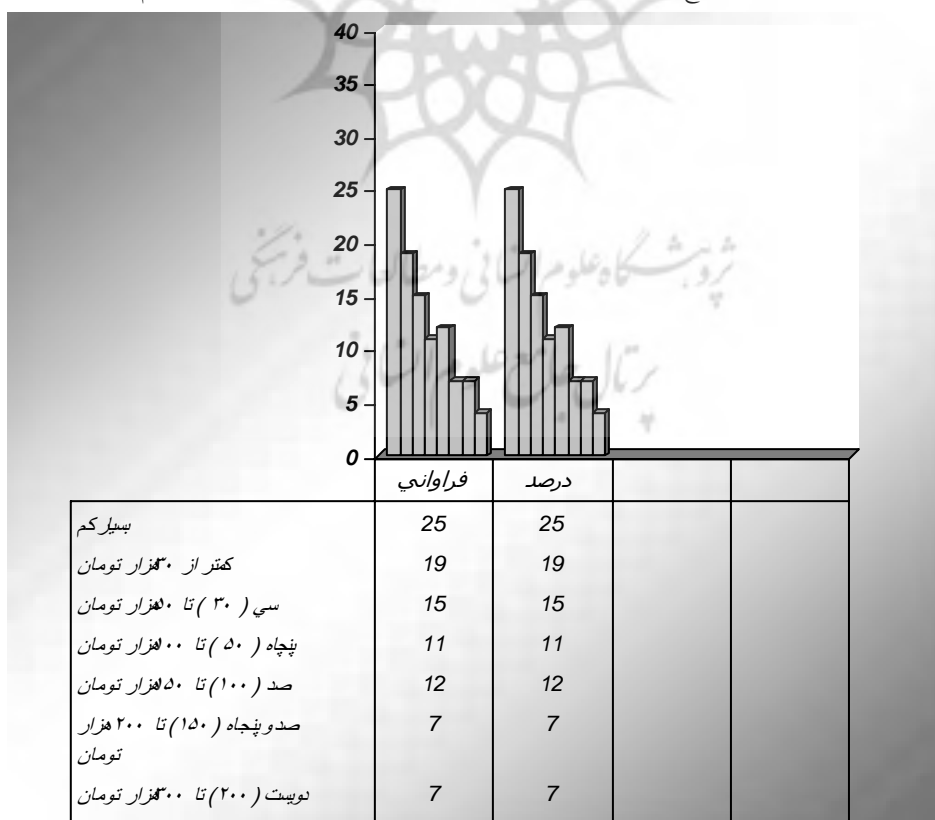

جدول شماره ۴. توزیع فراوانی فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد براساس درآمد پدر هنگام متارکه

سطح درآمد	فراوانی	درصد
بسیار کم	۲۵	۲۵
کمتر از ۳۰ هزار تومان	۱۹	۱۹
۳۰ تا ۵۰ هزار تومان	۱۵	۱۵
۵۰ تا ۱۰۰ هزار تومان	۱۱	۱۱
۱۰۰ تا ۱۵۰ هزار تومان	۱۲	۱۲
۱۵۰ تا ۲۰۰ هزار تومان	۷	۷
۲۰۰ تا ۳۰۰ هزار تومان	۷	۷
۳۰۰ هزار تومان به بالا	۴	۴

طبق داده‌های جدول فرزندانانی که درآمد پدر آنها هنگام طلاق بالا بوده بعدها کمترین گرایش را به اعتیاد نشان داده‌اند. درمقابل، درآمدهای پایین، یعنی کمتر از ۳۰ هزار تومان و ۳۰ تا ۵۰ هزار تومان، بیشترین درصد (به ترتیب ۱۹ درصد و ۱۵ درصد) را به خود اختصاص داده است.

نمودار شماره ۴. توزیع فراوانی فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد براساس درآمد پدر هنگام متارکه

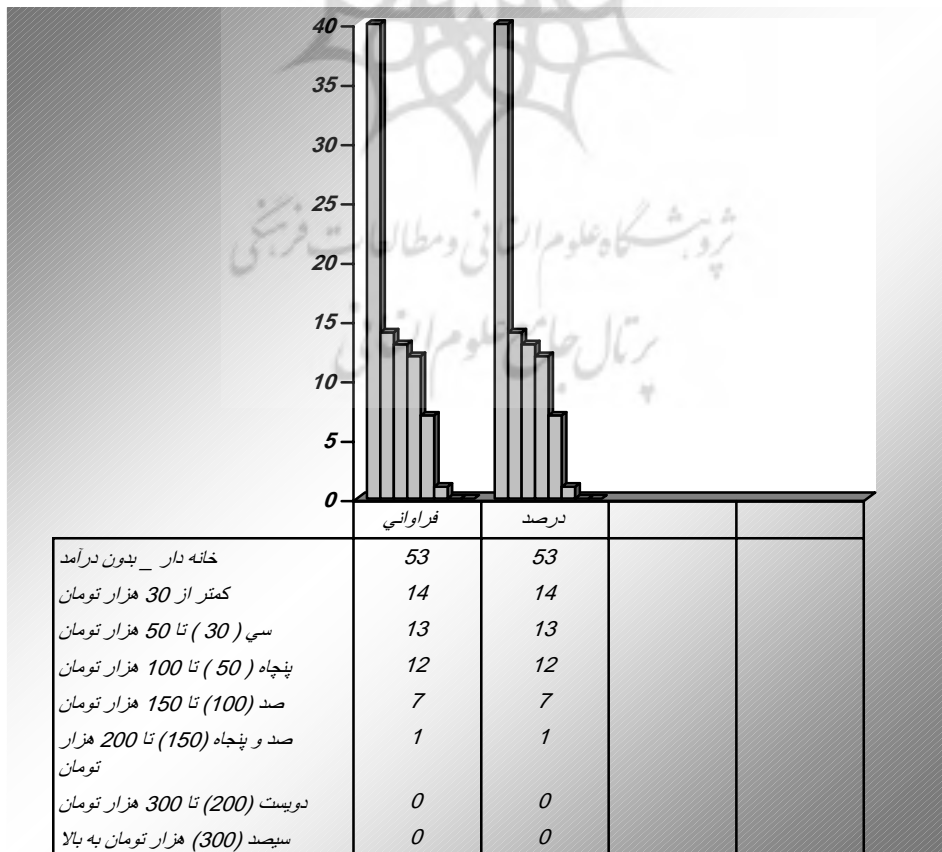

جدول شماره ۵. توزیع فراوانی فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد بر اساس درآمد مادر هنگام متارکه

سطح درآمد	فراوانی	درصد
خانه دار - بدون درآمد	۵۳	۵۳
کمتر از ۳۰ هزار تومان	۱۴	۱۴
۳۰ تا ۵۰ هزار تومان	۱۳	۱۳
۵۰ تا ۱۰۰ هزار تومان	۱۲	۱۲
۱۰۰ تا ۱۵۰ هزار تومان	۷	۷
۱۵۰ تا ۲۰۰ هزار تومان	۱	۱
۲۰۰ تا ۳۰۰ هزار تومان	۰	۰
بالاتر از ۳۰۰ هزار تومان	۰	۰

داده‌های فوق نمایانگر این است که بیشترین درصد شیوع اعتیاد بین فرزندان است که مادران آنها خانه‌دار و لذا، بدون درآمد بوده‌اند. پس از آن، درآمدهای پایین، یعنی درآمدهای کمتر از ۳۰ هزار تومان و درآمد بین ۳۰ تا ۵۰ هزار تومان بیشترین درصد را داشته‌اند. توضیح اینکه، این مادران، ضمن خانه‌داری، به فعالیت‌هایی مانند خیاطی و نظافت منزل اشتغال داشته و از این طریق، درآمدی به دست می‌آوردند.

نمودار شماره ۵. توزیع فراوانی فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد بر اساس درآمد مادران هنگام متارکه

جدول شماره ۶. توزیع فراوانی فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد بر اساس موقعیت سکونت خانواده‌ها

موقعیت سکونت	فراوانی	درصد
شهری	۳۹	۳۹
روستایی	۱۶	۱۶
حومه نشین	۵۰	۵۰

طبق داده‌های جدول بیشترین میزان گرایش به اعتیاد کودکان طلاق مربوط به آن دسته از افرادی است که قبل از متارکه پدر و مادر در حومه شهرها زندگی می‌کرده‌اند. پس از آن بیشترین درصد مربوط به شهرنشینها و در نهایت، درصد کمتر مربوط به روستاییان است.

جدول شماره ۷. توزیع فراوانی و خی دو محاسبه شده بر اساس نظرات فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد نسبت به تأثیر طلاق بر اعتیاد

طبقه پاسخها	فراوانی مشاهده شده	فراوانی مورد انتظار	خی دو
هیچ و کم	۲۸	۵۰	۴۶۲/۲۴
زیاد و بسیار کم	۷۲	۵۰	۴۶۲/۲۵

با توجه به اینکه خی دو محاسبه شده بسیار بیشتر از خی دو جدول است، این فرضیه که طلاق پدر و مادر با اعتیاد یا گرایش کودکان به اعتیاد مرتبط است، تأیید می‌شود.

بحث و نتیجه گیری

نظر به اینکه بیشتر فرزندان طلاق با گرایش به اعتیاد، در زمان طلاق والدین در سنین ۱۰ تا ۱۵ و پس از آن ۱۶ تا ۲۰ بوده‌اند، می‌توان نتیجه گرفت که جدایی پدر و مادر در سنین نوجوانی و ابتدای جوانی می‌تواند تأثیر بیشتری بر بزهکاری و اعتیاد فرزند داشته باشد. سنین نوجوانی و ابتدای جوانی، به خودی خود، ویژگی‌هایی دارد که توجه بیشتری را می‌طلبد. این دوره را دوره طوفان و فشار یا دوره بیماری نام نهاده‌اند (شعاری‌نژاد، ۱۳۸۲).

در این دوره افراد بیشتر از دوره‌های دیگر به تحکیم شخصیت و پذیرفته شدن از سوی دیگران، به ویژه همسالان، نیاز دارند. آنها علاقه‌مندند که عقیده دیگران را درباره خود بدانند. آنان پیوسته در آرزوی پذیرفته شدن و تأیید دیگران هستند (اسعدی، ۱۳۷۹). اما از آنجا که هنوز از لحاظ عاطفی و اجتماعی رشد کافی پیدا نکرده‌اند، بررسی ویژگی‌های دوستان آگاهانیدن نوجوان از خطرات معاشرت با دوستان ناباب و کنترل رفت و آمدهای آنان، توأم با روابط عاطفی و صمیمانه، از وظایف والدین است (سادات، ۱۳۷۸). پژوهشهای یانگ و همکاران (۱۹۹۷)، به نقل از یاسن، پاول و دیگران، (۱۳۷۹) در دانشگاه میشگان، که بر یک گروه ۶۳۰ نفری از دانش‌آموزان نوجوان سفیدپوست و سیاه‌پوست انجام گرفت، مشخص کرد که بین حضور والدین، تماس با آنان، زندگی مداوم، دریافت محبت و سلامت روانی و عاطفی نوجوان همبستگی زیاد وجود دارد. بنابراین، افزایش ستیزه‌ها بین اعضای خانواده و عدم وجود روابط مستحکم، که از عوارض اجتناب‌ناپذیر طلاق و جدایی است، می‌تواند سلامت روانی و عاطفی نوجوان را تهدید کند و زمینه را برای گرایش به انواع بزه، از جمله اعتیاد، فراهم سازد. یافته‌ها مؤید همین مطلب است. مثلاً والرش‌تاین و کلی در تحقیقات خود به این نتیجه

دیگری که در سطح شهر تهران انجام شد درآمد خانواده از علل مهم اختلالات رفتاری گزارش شد (فرقانی رئیسی، ۱۳۷۲). حال اگر این اوضاع نابسامان اقتصادی با طلاق آمیخته شود خطرناکتر است و چه بسا افراد را به سوی اعتیاد سوق دهد (فرجاد، ۱۳۷۲). ستوده نیز افزایش فحشا، بزهکاری، ناسازگاری، رفتارهای ضد اجتماعی و در نهایت، اعتیاد را از پیامدهای طلاق ناشی از فقر و ناآگاهی دانسته است. علاوه بر این، چون فرزندان پسر برای آگاهی، پذیرش و اجرای نقش خود در جامعه به همانندسازی با پدر مبادرت می‌کنند بیکاری پدر می‌تواند احتمال گرایش به بی‌بند و باری را در آنان افزایش دهد (ستوده، ۱۳۷۶). بنابراین، فقر و نداری اثرات سوء فراوانی در ابعاد مختلف زندگی دارد که مطابق یافته‌های این تحقیق و تحقیقات مشابه، یکی از اثرات سوء آن گرایش به سوی اعتیاد در فرزندان طلاق است.

مضرات بیسوادی و کم‌سوادی والدین در ابعاد گوناگون شناخته شده است و می‌توان از آن به عنوان عاملی برای گرایش فرزندان به اعتیاد نام برد. چرا که طبق یافته‌های پژوهش حاضر، بیشترین گرایش در افرادی است که والدین آنها بی‌سواد یا کم‌سواد بوده‌اند. فرجاد (۱۳۷۲) در تحقیقی نشان داد که ۴۶ درصد از شوهران و ۴۸ درصد از زنان خانواده‌های از هم گسیخته بیسواد و ۴۴ درصد تحصیلات دوره اول و دوم متوسطه و ۴۶ درصد از زنان تحصیلات دوره اول و دوم متوسطه داشته‌اند. این آمار نشان می‌دهد که درصد بالایی از زوجین جدا شده کم‌سواد بوده‌اند. علاوه بر این، بیسوادی از عوامل مستعدساز گرایش به اعتیاد به شمار می‌رود. ویکتور هوگو در این باب می‌گوید: اگر مدرسه‌ای بگشایید زندانی را خواهید بست (آتشین، ۱۳۸۰). آمار نشان می‌دهد که سطح سواد معتادین در ایران، در سال مورد مطالعه، پایین بوده است. مطابق این آمار ۲۴/۵۶ درصد از معتادین

رسیدند که میزان تأثیرات ناخوشایند طلاق بر کودکان به عواملی مانند سن و بلوغ عاطفی فرزند وابسته است (Wallerstein and Kelly, 1975, 1976, 660-616; 256-269). هرنسک (۱۹۸۵، به نقل از سیف، ۱۳۷۸) معتقد است از عوارض دیگر طلاق جدایی فرزند نوجوان از پدر و ایجاد اشکال در همانندسازی است. نوجوانان، به ویژه پسران، برای تنظیم احساساتی از جمله پرخاشگری، نیازمند برقراری ارتباط با بزرگسال مذکری هستند که بهترین فرد پدر است. وقتی پدر حضور داشته باشد می‌تواند با برقراری ارتباط و بازی راههای کنترل پرخاشگری و خشم را از طریق بازی نشان دهد (سیف، ۱۳۷۸) همچنین مشکل محرومیت از مادر می‌تواند خلل عاطفی مهم و شدید ایجاد کند (آتشین، ۱۳۸۰). تمامی این موارد نشان می‌دهد که طلاق و از هم گسیختگی خانواده اثرات ناخوشایندی بر روح و روان فرزندان، به ویژه در دوره نوجوانی، بر جای خواهد گذاشت.

یافته‌های تحقیق، از دیگر سو، حاکی از این است که بیشترین درصد گرایش به اعتیاد مربوط به فرزندان بوده که هنگام متارکه والدین پدران بیکار داشته‌اند. به نظر می‌رسد پدرانی که مشاغلی با درآمد پایین داشته‌اند نیز، همانند پدران بیکار، بر احساس کمبودهای فرزندان خود می‌افزایند. فرزندان که در خانه وسایل زندگی مناسبی دارند به امور زندگی خوشبین‌تر بوده و کمتر احساس محرومیت، دلهره و اضطراب را تجربه می‌کنند. در مقابل، فرزندان که از ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین وسایل زندگی بی‌بهره یا کم‌بهره‌اند بیشتر احساس کمبود می‌کنند (عظیمی، ۱۳۷۸). در تحقیقی که لوبر و استوت‌هامر انجام دادند مشخص شد کودکانی که در شرایط محرومیت شدید اقتصادی و اجتماعی رشد یافته‌اند گرایش بیشتری به جرم و جنایت، استعمال داروهای بیماری‌زا و اعتیاد نشان می‌دهند (به نقل از کامیفر، ۱۹۹۸). در تحقیق

بی سواد، و سطح سواد ۲۲/۲۴ درصد آنان تا حد نهضت سواد آموزی گزارش شده است (جمعیت اسلامی مبارزه با اعتیاد، ۱۳۷۰). بیسوادی و کم سوادگی از میزان آگاهی فرد نسبت به پیامدهای زیانبار طلاق کاسته و امکان گرایش بیشتر به طلاق را، به عنوان بهترین و ساده ترین راه حل می افزاید؛ غافل از اینکه این راه حل خود به معضلی حل نشدنی تر تبدیل خواهد شد.

محل و موقعیت سکونت و درپسی آن، خرده فرهنگ در تعیین محیط اجتماعی، موقعیت خانوادگی و افرادی که کودک می تواند با آنها در خارج از خانه ارتباط برقرار کند تأثیر مهمی دارد (گنجی، ۱۳۷۹). همچنین محل زندگی می تواند بر میزان تمایل افراد به بزه و اعتیاد اثر داشته باشد. پیک هارت (۱۳۸۰) زندگی در محله های شلوغ و پرجمعیت و زندگی در شهرهای صنعتی و تجاری را زمینه ساز گرایش به اعتیاد می داند. هویر روانشناس معروف فرانسوی هم با بررسی پرونده تعدادی از کودکان بزهکار پاریس در سال ۱۹۹۴ به این نتیجه رسید که از هم پاشیدگی خانواده های ساکن مراکز شهری در بزهکاری فرزندان تأثیر بیشتری داشته است (به نقل از رئوفی، ۱۳۷۹)؛ چرا که در محیط های بزرگ، از جمله شهرها و حومه آن، نظارت و کنترل مسئولین، همسایه ها و ارتباط اقوام نسبت به محیط های کوچکتر و بسته تری همچون روستاها کمتر است. بنابراین، فرزندان که در شهرها زندگی می کنند بیشتر از روستائیان به وجود روابط مطلوب و نظارت و کنترل توأم با حسن امنیت و دوستی والدین نیاز دارند. به ویژه که اگر محیط خانواده کانون گرم و مناسبی برای زندگی نباشد فرزندان سعی می کنند بیشتر اوقات خود را خارج از خانه سپری کنند. در این صورت، احتمال روبه رو شدن با افرادی که چون شکارچیان ماهر بیشتر در شهرها و حومه آن به دنبال

۱. نباید بدون مطالعه و بدون آگاهی از خصوصیات اخلاقی و رفتاری و اقتصادی طرف مقابل تصمیم به ازدواج گرفت. احیای یکی از سنت های دیرین ما می تواند در این خصوص راهگشا باشد. منظور وجود دوران نامزدی است، که در جامعه صنعتی، به تدریج، به دست فراموشی سپرده می شود. برای آشنایی کامل زن و مرد به خلیقات یکدیگر و با رعایت اخلاق و موازین اسلامی، این دوره می تواند مفید باشد. اما، به شرط اینکه، به نوجوانان و جوانان بیاموزیم که در این دوران کاملاً هوشیار باشند و هیچ یک از ویژگی های خود را از دیگری کتمان ندارند. هرگز خود را بهتر از آنچه هستند جلوه ندهند. از فریب و نیرنگ بر کنار بمانند و همواره به یاد داشته باشند که مرحله تحقیق، کاوش و آزمایش را می گذرانند تا همسر و شریکی همپایه برای سراسر زندگی برگزینند. آنان باید امری به این پایه خطیر را جدی تلقی کنند و بدانند که خوشبختی یا بدبختی آینده هر دو به آشنایی کامل و اتخاذ تصمیم مناسب در این مرحله بستگی دارد. با کمال تأسف امروزه اغلب زناشویها در نتیجه اختلاف فکری زن و شوهر یا منجر به جدایی شده یا به جهنم تبدیل می شود (کی نیا، ۱۳۷۱).

قبل از تصمیم به ازدواج باید به خودشناسی پرداخت. آنکه خود را نشناسد در شناخت دیگران هم ناتوان است. بنابراین، در صورتی که نسبت به علایق و

رسانه‌های گروهی الگوی صحیح زندگی مشترک زناشویی را به خانواده‌ها نشان داده، از بدآموزی خودداری کنند. با توجه به وسعت استفاده از این وسایل در جوامع می‌توان از آنها برای آموزش مستقیم و غیرمستقیم بهره‌ بسیاری برد.

منابع

- آتشین، شعله (۱۳۸۰)، *ما اعتیاد و جامعه، گوهر منظوم*، تهران؛
- اسعدی، سیدحسین (۱۳۷۹)، *جامعه سبز (عاری از مواد مخدر)*، چاپ اول، پایا، تهران؛
- انگلس، فریدریش (۱۳۸۰)، *منشاء خانواده مالکیت خصوصی و دولت*، ترجمه خسرو پارسا، جامی تهران؛
- پیکه‌هارت، کارل (۱۳۸۰)، *کلیدهای پیشگیری و مقابله با اعتیاد در نوجوان و جوان*، ترجمه مسعود هرمان، صابری، تهران؛
- جمعیت اسلامی مبارزه با مواد مخدر (۱۳۷۰)، *آمار معتادین در بند (۱۳۶۸)*، بر حسب سن، جنس، سواد ... مشهد؛
- جرج، ریکی ال، کریستیانی، ترزاس (۱۳۸۱)، *روانشناسی مشاوره نظریه‌ها، اهداف و فرآیندهای مشاوره و روان‌نگری*، ترجمه رضا فلاحی و محسن حاجیلو، رشد، تهران؛
- دل‌آور، علی (۱۳۷۵)، *مقدمه‌ای بر احتمالات و آمار کاربردی در روانشناسی و علوم تربیتی*، رشد، تهران؛
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳)، *راههای پیشگیری از اعتیاد*، انتشارات دانا، تهران؛
- رئوفی (۱۳۷۹)،
- سادات، محمدعلی (۱۳۷۸)، *راهنمای پدران و مادران ۲*، دفتر نشر و فرهنگ اسلامی، تهران؛
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۸)، *طلاق*، انتشارات دانشگاه تهران، تهران؛
- ستوده، هدایت‌الله (۱۳۷۶)، *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)*، آوای نور، تهران؛
- سیف، سوسن (۱۳۷۸)، *تئوریهای نوجوانی*، آیین ادراک، تهران؛
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۸۲)، *روانشناسی رشد ۲*، انتشارات دانشگاه پیام‌نور، تهران؛
- عبدی، عباس (۱۳۷۱)، *آسیب‌شناسی اجتماعی، تأثیر زنان بر زندانی*، نور، تهران؛
- عظیمی، سیروس (۱۳۷۸)، *روانشناسی کودک*، صفار، تهران؛
- عمید، حسن (۱۳۷۴)، *فرهنگ فارسی عمید*، انتشارات امیرکبیر، تهران؛

تواناییهای خود آگاهی کافی نداریم، می‌توانیم قبل از ازدواج، از طریق مراجعه به مشاورین و روانشناسان به خودشناسی دست یابیم.

با توجه به تأثیر عمیق روانی پدیده طلاق بر فرزندان والدین توجه داشته باشند که با بروز هر مشکلی در خانواده اولین راه را طلاق ندانند، بلکه با توجه به عوارض سهمگین آن، نیکوکاری، فداکاری، از خود گذشتگی، تعاون، معاضدت و ایثار را الگوی راه خود قرار داده و در اندیشه راههای دیگر نیز باشند.

چند پیشنهاد به مسئولین

۱. مفهوم زناشویی و هدف عالی پیمان و پیوند آسمانی به پسران و دختران در مدارس تفهیم شود تا هر جوانی بداند که باید با آمادگی به قبول چنین مسئولیت خطیری تن دهد.

۲. قوانینی وضع کنند تا مطابق آن، همانطور که هر زن و مرد مقید هستند، قبل از ازدواج از لحاظ بعضی امراض کنترل شوند، از لحاظ سلامت روانی و میزان هماهنگی با زوج مورد نظر توسط آزمونهای روانی مورد بررسی قرار گیرند و در صورتی که هر دو از سلامت روانی برخوردار بودند و توافق روانی بین آنها وجود داشت، ابتدا پروانه ازدواج صادر شود و سپس به دلیل وجود این توافق از زوجین تمجید به عمل آید.

۳. مؤسسات مشاوره و راهنمایی خانواده تقویت شود تا در موقع لزوم جوانهای در آستانه ازدواج و زن و شوهرها بتوانند به راحتی، به مؤسساتی که در آن متخصصان روانشناسی، روانپزشکی، مددکاران اجتماعی، حقوقدانان و افراد آشنا به مسائل خانوادگی و اجتماعی حضور داشته باشند، مراجعه کنند.

۴. با طرح برنامه‌های مناسب و ارائه آن از طریق

- Camfier D.O.** (1998), *A new connection: An approach to persons involved in compulsive drug use*, scrimshaw press, San fracisco calif;
- Coleman, G.J.** (1995), *Abnormal psychology and Modern life*, forth indich reprint;
- Headington & B.J.**(1981), Understanding a core experience, loss, *Personnel and guidance journal* 59 (6);
- Hegan, john**(1995), *Modern Criminology Mc Graw-hill Inc*;
- Mckec, M. and Ian Robertson**(1975), *Social Problems*, Random Housem, Inc;
- Wallerstein J.and Kelly, J.** (1975), "The effects of parental divorce: Experiences of the Preschool child", *Journal of American Academy of child psychiatry*, 14(4);
- (1976); "The effects of parental divorce:experiences of the child in Later latency", *American Journal of Orlhopsy Chiatry* 46 (2).■

- فرجاد، محمدحسین (۱۳۷۲)، *آسیب شناسی اجتماعی ستیزه‌های خانواده و طلاق*، منصورى، تهران؛
- فرقانی‌رئیسى، شهلا (۱۳۷۲)، *مشکلات رفتاری در کودکان و نوجوانان* تهران، انتشارات معاونت وزارت آموزش و پرورش؛
- فروتن، مجید (۱۳۷۴)، *فرهنگ فارسی دو جلدی دانش*، انتشارات مهتاب، تهران؛
- کی‌نیا، مهدی (۱۳۷۱)، *مبانی جرم‌شناسی*، جلد دوم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران؛
- گنجی، حمزه (۱۳۷۹)، *بهداشت روانی*، انتشارات ارسباران، تهران؛
- محمودی، لاله (۱۳۷۹)، *اعتیاد بیماری فردی، فاجعه اجتماعی*، محمودزاده، تهران؛
- یاسن، هنری، پاول و دیگران (۱۳۷۹)، *رشد و شخصیت کودک*، ترجمه مهشید یاسای، انتشارات ماد، تهران؛

پیوست ۱
پرسشنامه تحقیق

با سلام،

پرسشنامه پیوست فقط به منظور کسب اطلاعاتی در خصوص وضعیت بچه‌های طلاق و میزان گرایش آنها به اعتیاد تهیه شده است و به هیچ وجه با وضعیت و علت حضور شخص شما در مرکز اصلاح و تربیت مربوط نمی‌باشد. لذا خواهشمند است بدون درج اسم و با صداقت به مفاد آن پاسخ دهید.

۱. سن شما هنگام جدایی پدر و مادر چقدر بوده است؟

الف. ۵ تا ۱۰ سال ب. ۱۰ تا ۱۵ سال ج. ۱۵ تا ۲۰ سال د. ۲۰ تا ۲۵ سال

۲. شغل پدر شما هنگام متارکه پدر و مادر چه بوده است؟

الف. کارگر حرفه‌ای ب. اداری و منشیگری ج. حمل و نقل د. تولیدی
ه. خدماتی و. کارگر جزء ز. کشاورزی ح. فروشنده ط. بیکار

۳. شغل مادر شما هنگام جدایی والدین چه بوده است؟

الف. خانه‌دار ب. اداری و منشیگری ج. تولیدی د. خدماتی
ه. کارگر ساده و. کشاورز ز. فروشنده

۴. میزان سواد پدر شما هنگام جدایی والدین چقدر بوده است؟

الف. بی سواد ب. خواندن و نوشتن ج. ششم ابتدایی د. سیکل ه. دیپلم
و. فوق دیپلم ز. لیسانس ح. فوق لیسانس ط. دکتری

۵. میزان سواد مادر شما هنگام جدایی والدین چقدر بوده است؟

الف. بی سواد ب. خواندن و نوشتن ج. ششم ابتدایی د. سیکل ه. دیپلم
و. فوق دیپلم ز. لیسانس ح. فوق لیسانس ط. دکتری

۶. سطح درآمد پدر شما هنگام جدایی والدین چقدر بوده است؟

الف. بسیار کم ب. کمتر از ۳۰ هزار تومان ج. ۳۰ تا ۵۰ هزار تومان د. ۵۰ تا ۱۰۰ هزار تومان
ه. ۱۰۰ تا ۱۵۰ هزار تومان و. ۱۵۰ تا ۲۰۰ هزار تومان ز. ۲۰۰ تا ۳۰۰ هزار تومان ح. ۳۰۰ هزار تومان به بالا

۷. سطح درآمد مادر شما هنگام جدایی والدین چقدر بوده است؟

الف. بسیار کم ب. کمتر از ۳۰ هزار تومان ج. ۳۰ تا ۵۰ هزار تومان د. ۵۰ تا ۱۰۰ هزار تومان
ه. ۱۰۰ تا ۱۵۰ هزار تومان و. ۱۵۰ تا ۲۰۰ هزار تومان ز. ۲۰۰ تا ۳۰۰ هزار تومان ح. ۳۰۰ هزار تومان به بالا

۸. محل زندگی شما هنگام جدایی والدین با کدام گزینه مطابق بوده است؟

الف. شهر ب. روستا ج. حومه شهر

۹. به نظر شما گرایش به اعتیاد چه میزان با طلاق پدر و مادر مرتبط است؟

الف. هیچ ب. کم ج. زیاد د. بسیار

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی